

Jadwiga Sadowska
Uniwersytet w Białymstoku

CENZURA PRL I CZYTELNICY WOBEC TWÓRCZOŚCI MARII RODZIEWICZÓWNY

Oficjalna cenzura państwowa w Polsce reprezentowana przez Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (GUKPPiW) trwała prawie pół wieku, od 1945 do 1989 roku. Jej działania skupiały się głównie na prewencji, tj. ingerencji w teksty dopuszczane do publikacji, całkowitym zakazie publikowania określonych dzieł lub całej twórczości autora oraz wyrażaniu/niewyrażaniu pozwolenia na rozpowszechnianie druków w kraju (debit), zwłaszcza wydanych za granicą. Ale przedmiotem zainteresowania GUKPPiW były również książki opublikowane i rozpowszechnione (cenzura *post factum*), znajdujące się w różnego typu bibliotekach, wydane przed wojną lub bezpośrednio po niej (do 1948 roku) w prywatnych oficynach (na przykład Gebethnera i Wolffa, Arcta, Mortkowicza, Wegnera, Księgarni św. Wojciecha, Krakowskiego Towarzystwa Wydawniczego, Wydawnictwa Polskiego)¹.

Chodziło o jak najszybsze wycofanie z bibliotek dzieł o niewłaściwej, z punktu widzenia GUKPPiW, tematyce, dotyczącej m.in. historii Polski, niezgodnych z oficjalnym kierunkiem władz, naświetleniu spraw narodowych, społecznych i politycznych. Proces weryfikowania książek w bibliotekach rozpoczął się bardzo wcześnie. Już w listopadzie 1945 roku GUKPPiW przesłał okólnik do kierowników Wojewódzkich Biur Kontroli Prasy (nr 33 z 6.11.1945 roku), w którym pisano: „Centralne Biuro Kontroli Prasy poleca wszystkim wojewódzkim inspektorom bibliotek lub pracownikom kierującym tym działem przysyłać miesięczne sprawozdanie pracy pełnomocników powiatowych z dziedziny kontroli bibliotek. Sprawozdania powinny zawierać wykaz kontrolowanych bibliotek, liczbę książek usuniętych oraz wykaz książek zakwestionowanych w każdym powiecie. C.B.K.P. przypomina, że książek zakwestionowanych poza wykazami Centrali nie wolno z bibliotek wycofywać bez porozumienia się z Centralą”².

Współpracujące z GUKPPiW organa administracyjne – Naczelna Dyrekcja Bibliotek w Ministerstwie Oświaty, a następnie Centralny Zarząd Bibliotek w Ministerstwie Kultury i Sztuki – powoływały komisje oceny/selekcji księgozbiorów oraz komisje zakupów książek, które nie tylko dokonywały przeglądów księgozbiorów bibliotek szkolnych i publicznych, ale jednocześnie ich opinie decydowały

¹ O selekcjonowaniu księgozbiorów bibliotek zob.: M. Korczyńska-Derkacz, *Książki szkodliwe politycznie, czyli akcja „oczyszczania” księgozbiorów bibliotek szkolnych, pedagogicznych i publicznych w latach 1947–1956*, w: *Niewygodne dla władzy. Ograniczenia wolności słowa na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, zbiór studiów pod red. D. Degen i J. Gzelli, Toruń 2010, s. 333-356.

² Biblioteka Narodowa. Zakład Dokumentacji Księgoznawczej, Teka Dokumentacyjna (TD) 490/3; również w Archiwum Akt Nowych (AAN). Ministerstwo Oświaty. Naczelna Dyrekcja Bibliotek. Wydział Czytelnictwa, sygn. 6979.

o przyszłym wznowieniu danej książki. Oficjalną zgodę na druk wydawał GUKP-PiW, o czym było informowane wydawnictwo. Od 1947 roku Ministerstwo Oświaty zaczęło przygotowywać wykazy autorów, których książki należało niezwłocznie usunąć z bibliotek, zwłaszcza szkolnych i publicznych³. Pierwsze wykazy zawierały nakaz wycofania z bibliotek wszystkich dzieł między innymi: Zofii Kossak-Szczuckiej, Antoniego Ferdynanda Ossendowskiego, Kamila Giżyckiego, Jędrzeja Giertycha, Ferdynanda Goetla, Antoniego-Grzymały Siedleckiego, Teodora Jeske-Choińskiego, Władysława Anczyca.

Działające komisje oceny/selekcji księgozbiorów kwalifikowały książki następująco:

- a) wycofać wszystkie wydania danego autora lub danego tytułu;
- b) przenieść książkę do działu prohibita, tj. umieścić w specjalnym magazynie książek zakazanych w bibliotece, wycofać z katalogu karty katalogowe lub specjalnie je oznaczyć, a następnie książki przekazać we wskazane miejsce (w przypadku bibliotek szkolnych do Kuratorium Okręgu Szkolnego), czyli praktycznie usunąć z księgozbioru biblioteki;
- c) przenieść książkę do księgozbioru zarezerwowanego, tj. księgozbioru wydzielonego w bibliotece, o ograniczonym dostępie; księgozbiór ten mógł być wykorzystany do celów naukowych. Oznaczało to pełną kontrolę osób, bowiem musiały one wykazać się koniecznością skorzystania z danej książki do celów naukowych, tj. dostarczyć odpowiednią opinię z instytucji, w której pracowały i określić cel, ze względu na który chcą z niej skorzystać;
- d) zatrzymać książkę w bibliotece „do zacytania”. Wyrażenie to oznaczało, że książka pozostanie w bibliotece do czasu, gdy zniszczy się fizycznie, natomiast nie będzie już wznawiana;
- e) przenieść książkę do większej biblioteki (miejskiej) i udostępniać czytelnikom bardziej „wyrobionym” politycznie i społecznie. Dotyczyło to w większości książek naukowych i popularnonaukowych wycofywanych z bibliotek gminnych i małomiasteczkowych;
- f) pozostawić książkę w bibliotece;
- g) wznowić książkę, czasem z sugestią wprowadzenia zmian w tekście lub we wstępie/przedmowie.

Akcję „oczyszczania” księgozbiorów przeprowadzono w latach 1949 i 1950. Usunięto wówczas 1120 tytułów książek. Uznano jednak, że akcja nie została zakończona oraz nie wszędzie praca została przeprowadzona dokładnie i „biblioteki w dalszym ciągu są zaśmiecanie książkami wątpliwej wartości pochodzącymi z różnych darów”. Dlatego przygotowano nowe wykazy tytułów, zawierające łącznie z poprzednimi 2474 pozycje⁴.

³ Zbiorecy wykaz książek do niezwłocznego wycofania w 1951 roku zawierał 2482 tytuły. Został opublikowany na podstawie dokumentów archiwalnych przez prof. Zbigniewa Żmigrodzkiego w 2002 r.: *[Cenzura PRL] : wykaz książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu 1 X 1951 r.*, Wrocław 2002.

⁴ Notatka w sprawie oczyszczania bibliotek [22.02.1952], AAN. PZPR KC. Wydział Oświaty. Oczyszczanie bibliotek, sygn. 237/XVIII-229, k. 19-21.

Kontroli podlegały dzieła wybranych autorów, wszystkie lektury szkolne, podręczniki szkolne i akademickie. Akcja „oczyszczania” księgozbiorów bibliotek z dzieł autorów „ideologicznie szkodliwych” rozwijała się szczególnie intensywnie w latach w 1949–1954. Jedną z autorek cieszących się zainteresowaniem czytelników, której dzieła oceniały komisje selekcyjne, była Maria Rodziewiczówna (1863 – 1944). Jej powieści i opowiadania wydawane przed wojną traktowane były przez nowe władze jako książki szkodliwe społecznie i politycznie, nieprawomyślne, bowiem ich tematyka, podobnie jak życie autorki, były związane z Kresami Wschodnimi Polski, zajętej po wojnie przez Związek Radziecki.

Opinie ministerialnych komisji oceny księgozbiorów bibliotecznych

W 1951 roku sprawy czytelnictwa przeniesione zostały z Ministerstwa Oświaty do Ministerstwa Kultury i Sztuki. Wzorem lat ubiegłych co rok powoływano komisje oceny (praktycznie selekcji, a potem także ujednoliconych zakupów książek dla bibliotek) księgozbiorów bibliotek publicznych. Podstawą prawną były zarządzenia Ministra Kultury i Sztuki oraz Uchwała Rady Ministrów z 24 stycznia 1951 roku. Komisje działały w trzech zespołach: a) dla beletrystyki, b) dla literatury dla dzieci i młodzieży; c) dla literatury polityczno-społecznej i popularnonaukowej. Do ich zadań należała „ocena struktury księgozbiorów w bibliotekach powszechnych, opiniowanie zasad selekcji księgozbiorów oraz opiniowanie poszczególnych książek, jeśli budzą wątpliwość co do ich wartości politycznej, literackiej lub naukowej”⁵. Każda książka otrzymywała dwie recenzje, a w przypadkach niejednoznacznych – trzecią. Jedną z takich Komisji powołano w 1954 roku, zarządzeniem nr 34 z dnia 12 marca 1954. W jej skład weszli: Zbigniew Wasilewski (krytyk literacki w „Przeglądzie Kulturalnym” i „Nowej Kulturze”), Henryka Broniatowska (zastępca redaktora naczelnego w Naszej Księgarni), Maria Janion (IBL PAN), Janina Dziarnowska (pisarka), Władysław Janczewski (pracownik Wydziału Ocen w Ministerstwie Oświaty), Krystyna Remerowa (pracowniczka Biblioteki Narodowej, od 1955 r. kierowniczką Instytutu Książki i Czytelnictwa), Helena Zatorska (redaktor w MON), Helena Adamczewska (pracowniczka Ośrodka Metodycznego Zarządu Świetlic), Marta Czekańska (pracowniczka Centralnego Zarządu Bibliotek w Ministerstwie Kultury i Sztuki)⁶. Komisje mogły również korzystać z pomocy rzeczoznawców. Rolę taką pełnili pracownicy naukowcy (choćby dr Kazimierz Budzyk z IBL PAN) lub pisarze (w tym Józef Hen, Monika Warneńska).

A oto, jakie opinie wydawały Komisje o poszczególnych książkach Rodziewiczówny, według Protokołu z dnia 15 maja 1953 roku⁷:

⁵ Zarządzenie nr 34 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 12 marca 1954 r. w sprawie powołania Komisji Oceny Księgozbiorów w Bibliotekach Publicznych. AAN. Ministerstwo Kultury i Sztuki. Centralny Zarząd Bibliotek, sygn. 167, k. 1-2; Regulamin Komisji Oceny Księgozbiorów w Bibliotekach Publicznych. Tamże, k. 3-4; Członkowie Komisji Oceny Księgozbiorów w Bibliotekach Publicznych. Tamże, k. 6.

⁶ Na podstawie protokołów posiedzeń Komisji można odtworzyć skład Komisji w poprzednich latach. Jej członkami byli: Janina Błażewicz, Henryka Broniatowska, Marta Czekańska, Barbara Gronowska, Maria Gutry, Wanda Markowska, Jadwiga Lubodziecka, Maria Janion, Władysław Janczewski, Ewa Pawlikowska.

⁷ Protokół z posiedzenia Komisji Selekcji Książek w Bibliotekach Publicznych przy Centralnym Zarządzie Bibliotek, które odbyło się dnia 15 maja 1953 r. o godz. 17. AAN. Ministerstwo Kultury i Sztuki. Centralny

Straszny dziadunio – „przesunąć do księgozbioru zarezerwowanego”;

Dewajtis – „przesunąć do księgozbioru zarezerwowanego”;

Wrzos – „przesunąć do księgozbioru zarezerwowanego”;

Lato leśnych ludzi – „pozostawić w bibliotekach do zacytowania”;

Macierz – „pozostawić w bibliotekach”.

Na posiedzeniu Komisji w dniu 5 października 1953 roku⁸ analizowano kolejne tytuły Rodziewiczówny:

Anima Vilis – „Ze względu na pewne jej wartości poznawcze i wychowawcze książkę można zostawić w bibliotekach do zacytowania”;

Atma – „Książkę ze względu na wykład reakcyjnej ideologii przesunąć do księgozbiorów zarezerwowanych”;

Jaskółczym szlakiem – „Ze względu na pewien krytycyzm społeczny i wartości wychowawcze, książkę można pozostawić w bibliotekach”;

Jerychonka – „Książka nie zawiera elementów wrogich, można ją zostawić do zacytowania”;

Joan VIII 1-12 – „Ze względu na demaskatorski charakter ustroju kapitalistycznego można ją zalecić do szerokiego upowszechnienia, a nawet należałoby ją wznowić”;

Kądział – „Ze względu na szkodliwą ideologię należy przesunąć do księgozbiorów zarezerwowanych”;

Szary proch – „Książkę ze względu na minimalizm pozytywnego programu i brak głębszych akcentów krytycznych można pozostawić w bibliotekach jedynie do zacytowania”.

Kolejny raz posiedzenie Komisji odbyło się 9 grudnia 1953 roku⁹, na którym oceniano książki:

Czarny chleb – „Ze względu na szkodliwą ideologię książki (antyrewolucyjną, antyrobotniczą) należy ją przesunąć do księgozbiorów zarezerwowanych do badań naukowych”;

Gniazdo Białozora – „Ze względu na wyraźne akcenty narastającej faszycacji autorki, na wrogi stosunek do ZSRR i ludności ukraińskiej książkę należy jaknajszybciej (!) przenieść do działu prohibita”;

Hrywda – „Książka zawiera duże wartości poznawcze, jednak silnie zaznaczony naturalizm w opisach wsi poleskiej przeznacza ją dla czytelnika bardziej wyrobionego. Przenieść do dużych bibliotek”;

Zarząd Bibliotek, sygn. 166, k. 9.

⁸ Protokół z posiedzenia Komisji Selekcji Książek w Bibliotekach Publicznych, które odbyło się dnia 5.X. 1953 o godz. 17 w Centralnym Zarządzie Bibliotek. AAN. Ministerstwo Kultury i Sztuki. Centralny Zarząd Bibliotek, sygn. 166, k. 11.

⁹ Protokół z posiedzenia Komisji Selekcji Książek w Bibliotekach Publicznych, które odbyło się dnia 9 XII 1953 r. o godz. 17 w Centralnym Zarządzie Bibliotek. AAN. Ministerstwo Kultury i Sztuki. Centralny Zarząd Bibliotek, sygn. 166, k. 13-14.

Na wyżynach – „Książka potępia walkę klasową, propaguje mdlą filantropię i serwilizm. Przenieść do księgozbiorów zarezerwowanych”;

Niedobitowski z granicznego bastionu – „Ze względu na wybitnie reakcyjny, antyradziecki charakter powieści, należy ją przenieść do prohibita”;

Ona – „Powieść nieszkodliwa ideowo, ale nie wnosi też żadnych wartości poznawczych ani wychowawczych i dlatego nadaje się do zacytowania”;

Rupiecie – „Ze względu na dwa opowiadania: *Rupiecie* propagujące hasła solidaryzmu klasowego i filantropii oraz *Lamus*, potępiające rewolucyjne dążenia młodzieży książkę należy przesunąć do księgozbiorów zarezerwowanych”.

W 1954 roku Komisja kontynuowała ocenę twórczości Rodziewiczówny. W protokole z 5 maja 1954 roku zapisano¹⁰:

Farsa panny Heni – „Książkę usunąć z księgozbiorów ze względu na niski poziom literacki i możliwość jej złego oddziaływania wychowawczego”;

Czahary – „Ze względu na sprzeczne zdania recenzentów wstrzymano decyzję co do dalszych losów książki”;

Nieoswojone ptaki – „Książka może pozostać w bibliotekach do zacytowania. Nie jest ona szkodliwa. Zaletą jest naświetlenie stosunków społecznych, powodujących poniżenie kobiety. Wadą natomiast jest wyprowadzenie z tego niewłaściwych wniosków”;

Na fali – „Książka może pozostać w bibliotekach do zacytowania. Brak akcentów szkodliwych, ale brak równocześnie głębszych wartości wychowawczych i artystycznych”;

Czarny bóg – „Książkę należy usunąć z bibliotek ze względu na fałszywe naświetlenie i pomieszanie pojęcia nihilizmu z ruchem rewolucyjnym”;

Na następnym posiedzeniu, które odbyło się 3 czerwca 1954 roku¹¹ Komisja oceniała kolejne dzieła:

Róże panny Róży i nowele *Lutnia*, *Finek* i *Duglas*, *Kos z sapieżanki*, *Wyczyn wigilijny* – [...] „Książkę należy usunąć z bibliotek z uwagi na paszkwilancki charakter niektórych opowiadań”;

Kwiat lotosu – „Książkę należy usunąć z bibliotek ze względu na wpływy filozofii Nietzschego. Powieść jest nasycona katastrofizmami i nihilizmem. Brak wszelkiego realizmu;

Barbara Tryźnianka – „Książkę można pozostawić w bibliotekach ze względu na interesującą fabułę i brak akcentów szkodliwych ideologicznie. Można by się zastanowić nad wnioskiem o jej wznowienie”;

Magnat – „Książka może pozostać w bibliotekach ze względu na jej demaskatorski charakter oblicza polskiej magnaterii – mimo braku wartości literackich”;

¹⁰ Protokół z posiedzenia Komisji Oceny Księgozbiorów w Powszechnych Bibliotekach Publicznych, które odbyło się dnia 5.V.1954 r. w lokalu Centralnego Zarządu Bibliotek o godz. 17. AAN, Ministerstwo Kultury i Sztuki. Centralny Zarząd Bibliotek. Oczyszczanie księgozbiorów, sygn. 167, k. 10-11.

¹¹ Protokół z posiedzenia Komisji Oceny Księgozbiorów w Powszechnych Bibliotekach Publicznych, które odbyło się dnia 3.VI.1954 r. w lokalu Biblioteki Narodowej o godz. 17. Tamże, k. 14-15.

Błękitni – „Książkę można pozostawić w bibliotekach do zacytowania ze względu na wymowę oskarżycielską przeciw arystokracji polskiej – mimo jej płytkiego sentymentalizmu i arealistyczne zakończenie”;

Barcikowscy – „Książkę należy wycofać z bibliotek ze względu na akcenty szowinistyczne, oraz propagowanie idei organicznej wrogości dwóch narodów polskiego i rosyjskiego”;

Pożary i zgliszcza – „Książkę należy wycofać z bibliotek ze względu na fałszywe oświecenie Powstania Styczniowego, oraz ze względu na brak wartości literackich”;

Czahary – „Dodatkowa recenzja ob. Janion. Ustalono, że książka może pozostać do zacytowania ze względu na interesującą fabułę”;

Klejnot – „Książkę można pozostawić w bibliotekach do zacytowania ze względu na nieszkodliwość przy równoczesnych wartościach literackich”;

Ragnarök – „Książka może pozostać do zacytowania. Jest ona dość pożyteczna w swoim krytycyzmie społecznym, ale niebezpieczna w katastroficznym nihilizmie”;

Byli i będą – „Książkę należy usunąć z bibliotek ze względu na wrogi stosunek do ludności białoruskiej oraz wyraźny antysemityzm i nacjonalizm”.

Komisje oceniły 34 książki autorki, uznając, że w bibliotekach mogą pozostać następujące tytuły: *Macierz*, *Jaskółczym szlakiem*, *Joan VIII 1-12*, *Barbara Tryżnianka* oraz *Magnat*. Przez pewien czas, do „zacytowania”, mogły pozostać tytuły: *Błękitni*, *Jerychonka*, *Lato leśnych ludzi*, *Klejnot*, *Na fali*, *Nieoswojone ptaki*, *Ona*, *Ragnarök*, *Szary proch*. Pozostałe książki należało usunąć jako prohibita (*Gniazdo Białozora*, *Niedobitowski z granicznego bastionu*) lub utrudnić do nich dostęp, przesuując je do księgozbiorów zarezerwowanych lub większych bibliotek.

W ocenie władz, autorka niewłaściwie naświetlała sytuację społeczną ludności białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej, rosyjskiej zamieszkującej tereny kresowe, w jej książkach dopatrywano się nacjonalizmu, szowinizmu, faszyzmu i reakcyjnej, wrogiej postawy wobec Związku Radzieckiego. Dlatego książki Rodziewiczówny uznawano za niebezpieczne, choć czytelnicy byli nimi zainteresowani, bowiem jej twórczość kojarzyła się z polskością, patriotyzmem, tradycją kultury szlacheckiej, zawierała też wątki sentymentalno-liryczne. Powieści Rodziewiczówny były cenione w takim samym stopniu, jak powieści historyczne Kraszewskiego czy Sienkiewicza.

Zainteresowania czytelnicze twórczością Rodziewiczówny

W maju 1947 roku Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik” zorganizowała w Warszawie konferencję, podczas której Aniela Mikucka, kierująca Biurem Badań Czytelnictwa (BBCz) przedstawiła wyniki badań nad zainteresowaniami czytelniczymi młodzieży szkół średnich, gimnazjów i liceów ogólnokształcących. Badania te BBCz „Czytelnik” przeprowadziło jesienią 1945 roku w Warszawie,

Łodzi, Krakowie i Katowicach (łącznie z Chorzowem). Uzyskano 5648 odpowiedzi z 18 szkół. Ankiety wykazały, że największą popularnością cieszyły się książki Henryka Sienkiewicza, Bolesława Prusa, Adama Mickiewicza. **Czwarte miejsce, szczególnie w odpowiedziach dziewcząt, zajmowała twórczość Marii Rodziewiczówny.** Najchętniej czytanymi książkami tej autorki były *Dewajtis* i *Lato leśnych ludzi*. Zdaniem Mikuckiej, popularność tę tłumaczyć należało brakiem na rynku wyspecjalizowanej powieści dla dziewcząt¹².

W latach 1945 – 1947 przeprowadzono badania czytelnicze wśród pracowników umysłowych, robotników i osób uczących się, korzystających z I Miejskiej Wypożyczalni książek dla dorosłych w Łodzi. W wyniku analizy 550 ankiet i bezpośrednich rozmów z czytelnikami ustalono listę najchętniej czytanych pisarzy, która pokrywała się z wynikami BBCz „Czytelnika”. **Tu także twórczość Rodziewiczówny ze 188 wskazaniami znalazła się na czwartym miejscu,** po Sienkiewiczu (294 wskazania), Prusie (258), Żeromskim (230)¹³.

W 1947 roku w Łodzi przeanalizowano zainteresowania czytelników bibliotek publicznych. Na podstawie analizy 7000 kart czytelniczych stwierdzono, że dorośli, a zwłaszcza uczące się robotnice, najchętniej wypożyczają dzieła Marii Rodziewiczówny, Gabrieli Zapolskiej, Elizy Orzeszkowej, Selmy Lagerlöf, Józefa Ignacego Kraszewskiego, Heleny Mniszkówny¹⁴.

Wysokie miejsce twórczości Rodziewiczówny trzeba wiązać z jej popularnością w okresie międzywojennym. Dostrzegala to Aniela Mikucka, która stwierdzała, że ulubieni autorzy i ich książki podane w ankietach przez czytelników: „Będą się utrzymywać tak długo, dopóki nie przyjdą książki nowe, dorównujące dawniejszym, albo też dopóki wychowanie czytelnicze nie wykształci nowych zainteresowań i nowych potrzeb”¹⁵.

Po 25 latach, w 1972 roku, w ogólnopolskich badaniach czytelniczych na osobach powyżej 15 lat, wśród wskazanych 10 najpoczytniejszych autorów (polskich i obcych) **Rodziewiczówna znalazła się na stosunkowo wysokim, dziewiątym miejscu,** po Sienkiewiczu, Kraszewskim, Żeromskim, Prusie, Mickiewiczu, Orzeszkowej, Konopnickiej, Hemingwayu¹⁶. Dodajmy, że książki Rodziewiczówny nie były lekturami szkolnymi, w przeciwieństwie do autorów wyprzedzających ją, rzadko też były wznawiane.

W podobnych badaniach z roku 1992¹⁷ książki Rodziewiczówny znalazły się **na drugim miejscu** po Sienkiewiczu:

- Henryk Sienkiewicz (8% wskazań),
- **Maria Rodziewiczówna (7%),**
- Robert Ludlum (5%),

¹² Zob. M. Korczyńska-Derkacz, *Badania czytelnictwa w Polsce w latach 1945–1950. Między potrzebami czytelniczymi a oczekiwaniami władzy*, w: *Czytanie, czytelnictwo, czytelnik*, pod red. A. Żbikowskiej-Migoń przy współudziale A. Luszpaka, Wrocław 2011, s. 324.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże, s. 325.

¹⁵ Tamże, s. 325.

¹⁶ K. Wolff, *Książka w życiu i kulturze współczesnej młodzieży wiejskiej*, Warszawa 1988, s. 101.

¹⁷ G. Straus, K. Wolff, *Czytanie i kupowanie książek w Polsce w 1994 r. (raport z badań)*, Warszawa 1996, s. 54.

- Hedwig Courts-Mahler (4%),
- Józef Ignacy Kraszewski (4%),
- Stanisława Fleszarowa-Muskat (4%),
- Alistair MacLean (3%),
- Frederic Forsythe (3%),
- Ken Follet (3%),
- Stefan Żeromski (3%).

Miejsce Rodziewiczówny przed współczesnymi popularnymi pisarzami zagranicznymi, jak też znanymi polskimi, należy uznać to za niewątpliwy sukces autorki po latach cenzury wydawniczej. Zapewne istotny wpływ na ten wynik miało kilkadziesiąt wydań jej książek w latach 1990 – 1991, tj. bezpośrednio po zniesieniu cenzury.

W badaniach z 1994 roku Rodziewiczówna znalazła się na **trzecim miejscu**, po Sienkiewiczu i Mickiewiczu, przed Kraszewskim, Ludlumem, Żeromskim, Prusem i Margaret Mitchell¹⁸.

Twórczość Rodziewiczówny cenili też polscy emigranci. Na przykład w bibliotekach Związku Polaków w Niemczech książki Marii Rodziewiczówny były czytane na równi z dziełami Sienkiewicza, Kraszewskiego, Kossak-Szczuckiej¹⁹. Ceniono jej powieści przede wszystkim za polskość i patriotyzm. W sprawozdaniach z działalności Związku pisano: „Wiecznie żywy jest Sienkiewicz z *Ogniem i mieczem*, z *Potopem*, *Panem Wołodyjowskim* i z *Quo vadis*, dalej Reymont z *Chłopami*, Morcinek z *Wyrąbanym chodnikiem* i *Czarną Julką*, **Rodziewiczówna z całością swych powieści**, Kraszewski ze *Starą baśnią*, z *Brühlem*, *Hrabinią Cosel*, *Chatą za wsią* [...]”²⁰.

Wydania powojenne dzieł Rodziewiczówny

Opinie ministerialnych komisji oceniających miały wpływ na plany wydawnicze i politykę wydawniczą wobec twórczości Marii Rodziewiczówny. Tak więc, w okresie Polski Ludowej, tj. od 1944 do 1990 roku dzieła Rodziewiczówny były wznawiane nieproporcjonalnie rzadko w stosunku do zainteresowań czytelnicy, zwłaszcza w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. W latach osiemdziesiątych, jeszcze przed oficjalnym zniesieniem cenzury, ukazały się takie dzieła, jak: *Straszny dziadunio* (1984), *Czahary* (1985), *Szary proch* (1986), *Joan VIII 1-12* (1987), *Macierz* (1987), *Kądział* (1988), *Jerychonka* (1988), *Ragnarök* (1988). Po zniesieniu cenzury ukazały się wszystkie tytuły, także te mniej znane, jak na przykład: *Hrywda*, *Jaskółczym szlakiem*, *Czarny chleb*, *Jazon Bobrowski*, *Florian z Wielkiej Hłuszy*, *Rupiecie*, *Ona*, *Złota dola*. Najczęściej wydawane tytuły to: *Lato leśnych ludzi* (22 wydania), *Dewajtis* (18 wydań), *Między ustami a brzegiem pucharu* (16 wydań) i *Wrzos* (15 wydań).

¹⁸ Tamże, s. 54.

¹⁹ J. Wróblewski, *Rola książki polskiej w działalności Związku Polaków w Niemczech po drugiej wojnie światowej*, „Roczniki Biblioteczne” 1988, R. 32, z. 2, s. 150-153.

²⁰ Tamże, s. 156-157.

Ogółem w latach 1944 – 1990 ukazały się 92 wydania wybranych tytułów autorki. (Porównywalnie wielkości wydań w tym samym okresie mieli tacy autorzy, jak: Konstanty I. Gałczyński – 86, Jan Grabowski – 86, Jadwiga Korczakowska – 87, Hanna Łochocka – 91, Zbigniew Nienacki – 90). W podziale na poszczególne okresy wygląda to następująco:

w latach 1944–1955 ukazało się 18 wydań,

- 1956-1965 – 26 wydań,
- 1966-1975 – 7 wydań,
- 1976-1985 – 9 wydań,
- 1986-1990 – 32 wydania.

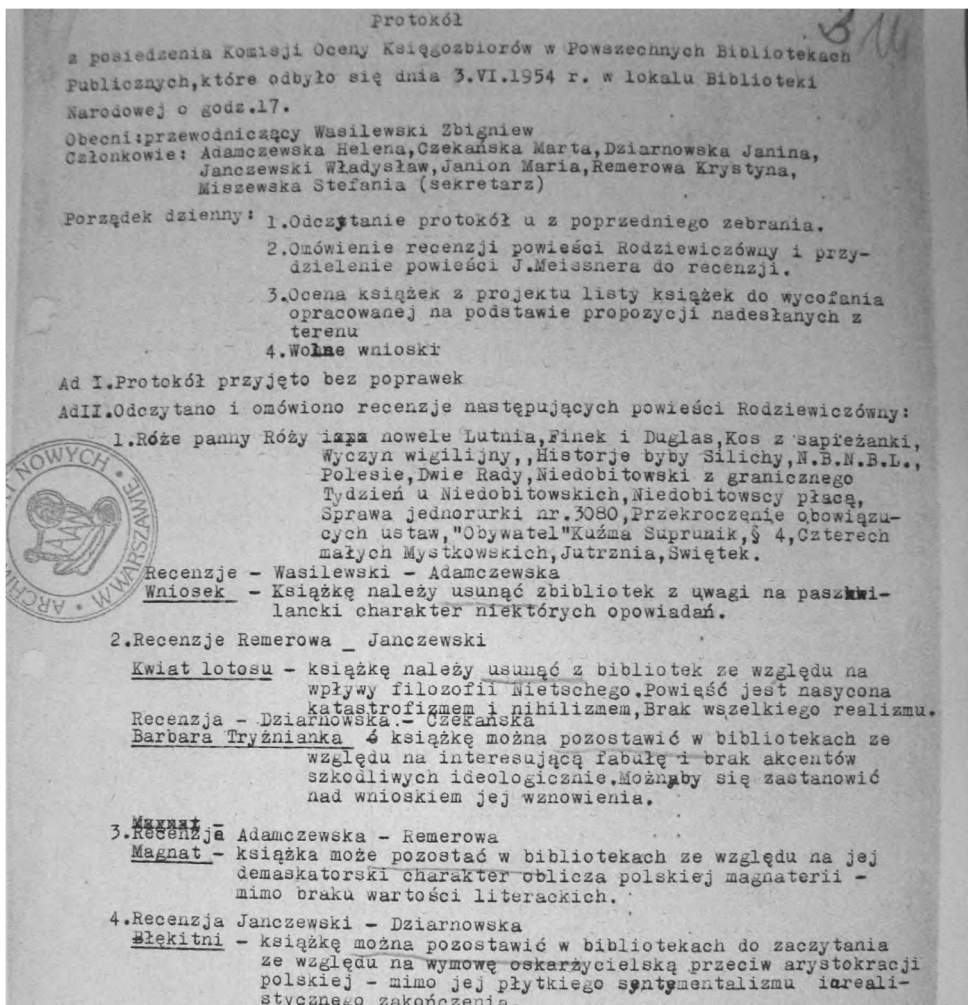
Trzeba podkreślić, że gdy tylko zniknęły przeszkody cenzuralne, wydawcy natychmiast odpowiedzieli na potrzeby czytelników. W jednym tylko 1991 roku ukazało się aż 49 wydań książek autorki. Była to najwyższa liczba wydań jednego autora w Polsce, świadcząca o zapotrzebowaniu czytelniczym. Na drugim miejscu znalazła się cenzurowana wcześniej niemiecka powieściopisarka Hedwig Courts-Mahler – 40 wydań i dopiero na trzecim miejscu Henryk Sienkiewicz – 37 wydań²¹. W dekadzie 1986–1995 ukazało się 95 wydań książek autorki. Po nasyceniu rynku na początku lat dziewięćdziesiątych, w okresie 1996–2005 ukazało się tylko 17 wydań Rodziewiczówny, a w latach 2006–2010 – 14.

Na podstawie „Ruchu Wydawniczego w Liczbach” można stwierdzić, że w okresie 1944–2011 Maria Rodziewiczówna miała 195 wydań swoich dzieł²², wyprzedzając między innymi Wojciecha Żukrowskiego – 179 wydań, Marię Dąbrowską – 170 wydań, Czesława Miłosza – 169 wydań, Melchiora Wańkowicza – 146, Zofię Nałkowską – 144 wydania.

Warto też zauważyć, że rok 2012 przyniósł ponowny wzrost zainteresowania twórczością Rodziewiczówny – ukazało się 26 wydań jej dzieł. W sumie, w okresie powojennym wydawano 221 razy książki Marii Rodziewiczówny, z czego ponad połowę (129) po zniesieniu cenzury, przy czym różnica zasadnicza między okresem PRL i wolnego rynku sprowadzała się do ograniczonego repertuaru wydawniczego w tym pierwszym okresie i pełnego zakresu tytułów w ostatnich dwóch dekadach.

²¹ „Ruch Wydawniczy w Liczbach” 2011 R. 57, tabele: 44: Tytuły i nakłady dzieł niektórych pisarzy polskich; 46: Dzieła polskiej literatury pięknej najczęściej wydawane. Dostępny w Internecie <http://www.bn.org.pl/zasoby-cyfrowe-i-linki/elektroniczne-publicacje-bn/ruch-wydawniczy-w-liczbach>

²² Liczba ta może być w rzeczywistości nawet nieco wyższa ze względu na opóźnienia w nadsyłaniu egzemplarza obowiązkowego do Biblioteki Narodowej przez wydawców.

10
13

Protokół

z posiedzenia Komisji Selekcji Książek w Bibliotekach Publicznych, które odbyło się dnia 9 XII 1953 r. o godz. 17 w Centralnym Zarządzie Bibliotek.
Obecni: Błażewicz Janina, Janion Maria, Pawlikowska Ewa.

1	Rodziewiczówna M.	<u>Czarny chleb.</u> <u>Wniosek-</u> Ze względu na szkodliwą ideologię książki (antyrewolucyjną, antyrobotniczą) należy ją przesunąć do księgozbiorów zarezerwowanych do badań naukowych.
2	" "	<u>Gniazdo Białozora.</u> <u>Wniosek-</u> Ze względu na wyraźne akcenty narastającej faszyzacji autorki, na wrogi stosunek do ZSRR i ludności ukraińskiej książkę należy jaknajszybciej przenieść do działu prohibita.
3.	" "	<u>Hrywda</u> <u>Wniosek-</u> Książka zawiera duże wartości poznawcze, jednak silnie zaznaczony naturalizm w opisach wsi poleskiej przeznaczają ją dla czytelnika bardziej wyrobionego. Przenieść do dużych bibliotek.
4.	" " <u>Na wyżynach</u>	<u>Wniosek-</u> Książka potępia walkę klasową, propaguje młłą filantropię i serwilizm. Przenieść do księgozbiorów zarezerwowanych.
5.	" <u>Niechobitowski z granicznego bastionu.</u>	<u>Wniosek-</u> Ze względu na wybitnie reakcyjny, antyradziecki charakter powieści, należy ją przenieść do prohibita
6.	" <u>Ona</u>	<u>Wniosek-</u> Powieść nieszkodliwa ideowo, ale nie wnosi też żadnych wartości poznawczych ani wychwawczych i dlatego nadaje się do zacytowania.
7.	" "	<u>Rupiecie</u> <u>Wniosek-</u> Ze względu na dwa opowiadania: <u>Rupiecie</u> , propagujące hasła solidaryzmu klasowego i filantropii, oraz <u>"Lamus"</u> , potępiające rewolucyjne dążenia młodzieży.

Bibliografia

Archiwum Akt Nowych. Ministerstwo Kultury i Sztuki. Centralny Zarząd Bibliotek, sygn. 166, 167.

Archiwum Akt Nowych. PZPR. KC. Wydział Oświaty. Oczyszczanie bibliotek, sygn. 237/XVIII-229.

Korczyńska-Derkacz Małgorzata, *Badania czytelnictwa w Polsce w latach 1945–1950. Między potrzebami czytelnictwa a oczekiwaniami władzy*. W: *Czytanie, czytelnictwo, czytelnik*, pod red. Anny Żbikowskiej-Migoń przy współudziale Agnieszki Łuszczyk, Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2011, s. 323-336.

„Ruch Wydawniczy w Liczbach” 2011 R. 57, tabele: 44: Tytuły i nakłady dzieł niektórych pisarzy polskich; 46: Dzieła polskiej literatury pięknej najczęściej wydawane. Dostępny w Internecie <http://www.bn.org.pl/zasoby-cyfrowe-i-linki/elektroniczne-publicacje-bn/ruch-wydawniczy-w-liczbach>.

Straus Grażyna, Wolff Katarzyna, *Czytanie i kupowanie książek w Polsce w 1994 r. (raport z badań)*, Warszawa : BN 1996.

Wolff Katarzyna, *Książka w życiu i kulturze współczesnej młodzieży wiejskiej*, Warszawa : BN 1988.

Wróblewski Jan, *Rola książki polskiej w działalności Związku Polaków w Niemczech po drugiej wojnie światowej*, „Roczniki Biblioteczne” 1988, R. 32, z. 2, s. 141-176.

THE ATTITUDE OF CENSORSHIP IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF POLAND TOWARDS MARIA RODZIEWICZÓWNA'S OEUVRE

The article shows archival documents from the period 1945-1954 related to the official policy assumed by so-called selecting committees of public libraries towards Maria Rodziewiczówna's oeuvre. Rodziewiczówna's literature was closely connected with the tradition of gentry and folk culture in the Eastern Borderlands. After WWII, when the area was annexed by the Soviet Union, the writer's books – because of their subject matter – came to be considered as ideologically pernicious: nationalistic, chauvinistic, anti-Soviet, anti-revolutionary, and even fascist or nihilistic. After such an assessment, more than half of the writer's oeuvre was ordered to be withdrawn from libraries.

Drawing on readers' surveys organized in the 1940s, 1970s and 1990s, the article also presents general interest in Rodziewiczówna's books. On the basis of the

statistical yearbook “Ruch Wydawniczy w Liczbach”, it gives exact figures concerning the editions of the writer’s books in post-war Poland.

Key words: Maria Rodziewiczówna, history of readership, censorship, communism, the People’s Republic of Poland